

## ***Onthullen en verhullen***

Lezing gehouden op 3 september 2021, bij de opening van het academisch jaar 2021-2022

Dr. C.P. de Boer

### **Inleiding**

Een van de heikele kwesties in de Bijbelse theologie is de vraag naar de verhouding tussen het Oude en Nieuwe Testament. Alleen al de keus voor de uitdrukkingen Oude en Nieuwe Testament roept direct vragen op. Wat bedoelt iemand met 'Oud' en 'Nieuw'? Betekent 'Oud': verouderd, en 'Nieuw': het nieuwe dat het oude vervangen heeft? En waarom 'Testament' en niet 'Oude en Nieuwe Verbond'? Waarom hebben Jezus' volgelingen in de loop van de tweede eeuw naast de al afgeronde Schrift nog een deel als Schrift aanvaard? En dan ook nog eens geschriften van voorgangers en auteurs uit de vorige generatie! Deze discussie is geen theologische haarkloverij. Integendeel, met het beantwoorden van de vraag wat de verhouding tussen het Oude en Nieuwe Testament is, staat veel op het spel. De geschiedenis heeft bewezen dat sommige antwoorden grote consequenties hebben, sommige daarvan leiden zelfs tot een catastrofale afloop. Ik noem een paar voorbeelden ter illustratie zonder die verder uit te werken.

Voor zover wij weten was Marcion (eind tweede eeuw) de eerste die de vraag 'Waartoe het Oude Testament?' op een rigoureuze wijze aanpakte en daar korte metten mee maakte. Hij hield de Schrift voor het boek van de Joden, die een andere God vereerden dan Jezus' discipelen. De God van de Joden was een toornend God, die aan het begin van de schepping staat en van een lagere orde is dan de God en Vader van Jezus Christus. Daarna serveerde hij het Oude Testament af. Daar bleef het niet bij. In allerlei geschriften van Jezus' volgelingen, die de kerk van zijn dagen voor gezaghebbend aanvaard had, trof hij tal van sporen van de God van de Joden aan. Die sporen wilde Marcion uitwissen waarom hij rigoureuze het snoeimes hanteerde met als eindresultaat dat hij alleen een aantal brieven van Paulus en het tweedelig werk van Lukas als gezaghebbend erkende, hoewel ook dit corpus eerst van Joodse smetten moest worden gereinigd. De rest van het Nieuwe Testament (NT) werd samen met het Oude Testament (OT) door hem verworpen.

In de jaren dertig van de twintigste eeuw wordt in nazi-Duitsland een soortgelijke operatie door tal van theologen worden uitgevoerd. Deze theologen willen de Bijbel "ontjoodsen". Hoewel dit project niet een op een samenvalt met die van Marcion, delen beide visies wel een gemeenschappelijke overtuiging: het Oude Testament is voor de Joden die een andere God dan christenen dienen. Hun godsdienst is inferieur aan die van ons. Een groot aantal Duitse Bijbelgeleerden sympathiseren met deze visie. Door hun Bijbelcommentaren en artikelen hebben zij tot ver na WO II het debat over de verhouding OT en NT beïnvloed. De vraag: 'Waartoe het Oude Testament?', is dus geen onschuldige vraag.

Maar als wij het OT dezelfde status en gezag toekennen als die van het NT mag dit eerste deel van de Schrift dan ook bijvoorbeeld meespreken in onze bezinning op schepping en evolutie waar bijvoorbeeld het christelijk onderwijs voorstaat, in het debat met de genderideologie waarmee kerken geconfronteerd worden of in onze bezinning op ecologische vraagstukken?

En *last but not least*: de vraag 'Waartoe het Oude Testament?', raakt direct de prediking van het eerste deel van de Schrift. Elke dienaar van het goddelijke Woord worstelt regelmatig met de vraag

hoe hij oudtestamentische stof moet bepreken zonder te stranden op de ene klip van de vervangingsleer (de kerk is sinds Pinksteren Israël, dus geldt het Oude Testament nu alleen nog voor de christenen) of op de andere klip van wat ik op dit moment zou willen noemen “christusmonisme” (Het OT getuigt van Christus, dus moet elk oudtestamentisch vers koste wat het kost op Christus worden toegepast. Met als gevolg dat grote delen van het OT onbeprekeet blijven, omdat de homileet daarmee geen raad weet.).

Met deze opmerkingen suggereer ik niet dat ik dit dilemma te boven ben. Sterker nog, in de loop van de jaren groeit bij mij steeds meer de overtuiging dat ik de vraag: “Waartoe het Oude Testament?”, nooit voorgoed achter me zal laten. Een ding staat voor mij wel als een paal boven water: wanneer de kerk in Westeren het Oude Testament opnieuw selectief gebruikt, negeert of zelfs loslaat, verstaat zij het Nieuwe Testament niet. In het ergst geval houdt zij op kerk te zijn.

Het losraken van het Oude en Nieuwe Testament door de kerk in het Westen zal grote gevolgen voor de samenleving hebben, maar niet minder voor Israël. Een van de directe gevolgen daarvan is dat het Joodse volk in West-Europa weer alleen tegenover de rest van de samenleving komt te staan. Dat wat zichzelf dan nog kerk noemt, zal opnieuw in Jezus’ naam Israël het recht op zijn bestaan ontzeggen en als het dit keer lukt voorgoed ontnemen. Kortom, de vraag: “Waartoe het Oude Testament?” raakt vandaag het hart van kerk en theologie.

## Probleemstelling

Wanneer u van mij vanavond het verlossende en afgeronde antwoord op de hoofdvraag van deze bezinningsdagen en tal van andere deelvragen verwacht, moet ik u teleurstellen. Daarvoor ontbreekt ons de tijd. Trouwens de gedachte dat één persoon in staat is om al die vragen alleen te beantwoorden zou van onbeschaamde zelfoverschatting en grootheidswaanzin getuigen. Voor het beantwoorden van deze vragen hebben kerk en theologie elkaar hard nodig, zullen we gezamenlijk moeten luisteren naar stemmen uit het verleden en samen moeten buigen voor de stem van de Schrift. Wat dit laatste betreft (de stem van de Schrift): het Nieuwe Testament leert ons hoe we mogen omgaan met het Oude Testament. Het Nieuwe Testament onthult de omgang en betekenis van het Oude Testament. Tegelijkertijd is er in het Nieuwe Testament net als het Oude Testament ook sprake van verhulling.

### 1 Korinthe 15

Ik concentreer me vanavond op deze twee aspecten – onthullen en verhullen – van de omgang van het Nieuwe Testament met het Oude Testament. Aan de hand van Paulus' omgang met het eerste deel van de Schrift in 1 Korinthe 15,23-28 laat ik zien hoe hier sprake is van onthullen alsook verhullen.

Voor het vinden van een antwoord op de vraag: 'Waartoe het Oude Testament?' zetten we ons vanavond neer aan de voeten van Paulus, een voormalig theologiestudent uit de school van Gamaliël. Deze Schriftgeleerde rekenen de rabbijnen tot een van de grootste geleerden die het Jodendom voortgebracht heeft. Na zijn opleiding te Jeruzalem en een bliksemsnelle carrière, wordt Paulus op jonge leeftijd door de verhoogde Christus bekeerd. Direct na zijn bekering predikt hij in de synagogen van Damascus en verkondigt dat Jezus de Messias de Zoon van God is (Hand 9,20).

Van de verschillende brieven die Paulus aan de gemeente te Korinthe geschreven heeft, zijn er twee in de nieuwtestamentische canon opgenomen. De eerste van deze twee schrijft Paulus in het voorjaar van 54 of 55 na Christus, vanuit Ézeze. In deze brief beantwoordt Paulus een groot aantal vragen die gemeenteleden hem voorgelegd hebben. Tevens gaat hij uitvoerig in op de verziekte relatie tussen zichzelf en de gemeente te Korinthe. Een van de vragen waaraan Paulus veel aandacht wijdt, is die aangaande de opstanding der doden (1 Korinthe 15). Paulus baseert zijn antwoord op twee pilaren: de Schrift én oog- en oorgetuigen van Jezus' opstanding.

In 1 Kor 15,23-28 beschrijft Paulus de laatste momenten waarop God het Koninkrijk definitief realiseert. Een van die momenten is het overhandigen van het Koninkrijk door de Zoon aan de Vader. Opvallend is de afstandelijke toon waarop Paulus in deze verzen over God en de Zoon spreekt, zeker in het licht van het voorgaande gedeelte. Ook is de abrupte overgang van de titel 'Christus' (1 Kor 15,3-23) naar 'de Zoon' (1 Kor 15,24-28) opvallend. In de verzen 23-28 gebruikt Paulus beide titels (God en Zoon) absoluut en gaat dus niet in op de onderlinge relatie tussen God en de Zoon.

Deze toch wat afstandelijke aandoende wijze van redeneren wordt nog meer versterkt door het ontbreken van een bezittelijk voornaamwoord bij de term 'Koninkrijk'. Paulus spreekt niet over Zijn/Gods/Christus' koninkrijk. Daardoor staan we voor de vraag aan wie dit Koninkrijk toebehoort: de Vader of de Zoon?

Ten slotte expliciteert Paulus het onderwerp van de werkwoorden ('Hij heeft alle dingen onder zijn voeten gelegd', 'Hij heeft alle dingen onderworpen' en 'Hem zijn alle dingen onderworpen') in vers 25-28 niet. In eerste instantie lijkt het te gaan over de Vader, maar vanaf vers 27<sup>b</sup> rijst de vraag of Paulus niet de Zoon bedoelt.

Samengevat: Wie is 'de Koning die moet regeren'? (26) Is Hij de Vader of de Zoon? Of lezen we de tekst nu verkeerd, begrijpen we Paulus niet en stellen we dus verkeerde vragen?

## **Aanpak**

Om uit deze wirwar van vragen te komen, bewandel ik een gefaseerd pad, dat drie fasen telt. De eerste fase is die van een literaire analyse van 1 Kor 15,23-28 (I). De tweede fase bestaat uit het analyseren van Paulus' omgang met de Schrift in dit gedeelte (II). De slotfase is het inhoudelijk analyseren van Paulus' betoog, dat wil zeggen: het beknopt duiden van oudtestamentische concepten die op de achtergrond van Paulus' betoog een beslissende rol spelen (III).

## **I. Literaire analyse**

1 Kor 15,23-28 vormt een literaire eenheid. Het gedeelte begint met de woorden: 'Daarna zal het einde zijn, ...' en eindigt met de slotconclusie '..., opdat God zij alles in allen.' Het tussenliggende gedeelte is strak en gelijkmatig opgebouwd. Vers 24<sup>b</sup> vangt aan met 'wanneer', zo ook vers 24<sup>c</sup>. De opbouw van deze twee versdelen correspondeert met de opbouw van de verzen 27<sup>b</sup> en 28<sup>a-b</sup>, die eveneens met het bijwoord 'wanneer' ingeleid worden. Het tussenliggende deel is gestructureerd met behulp van het voegwoord 'want' (25<sup>a</sup> en 27<sup>a</sup>). Met deze literaire opbouw plaatst Paulus de woorden: 'De laatste vijand die tenietgedaan wordt, is de dood' (26), in het centrum van dit gedeelte.

Het gedeelte scharniert om vers 26, een vers dat uit twee onderdelen bestaat (vss. 23-25 en vss. 27-28). Het woord 'alles/allen/alle' verbindt beide onderdelen met elkaar. Ook verbindt dit woord de verzen 23-28 met het voorgaande deel: 1 Kor 15, 20-22, de zogenaamde Adamstypologie.

Door deze literaire analyse hebben we zicht hebben op de opbouw van Paulus' betoog. We belanden nu in de tweede fase van het pad dat we aflopen: een analyse van Paulus' omgang met de Schrift.

## **II. Exegetische analyse**

Direct aan het begin van deze tweede fase dreigen we te verzanden in een oude exegetische discussie die tot op de dag van vandaag onbeslecht is gebleven. De kernvraag in dit debat is: Wie zal volgens Paulus alle vijanden aan Zich onderwerpen: God of de Zoon (25)? Onderwerpt de Vader alle vijanden aan Zichzelf of doet de Zoon dit? Of: legt de Vader alle vijanden onder de voeten van de Zoon? Of omgekeerd: legt de Zoon alle vijanden aan de voeten van de Vader?

De uitkomst op deze discussie bepaalt direct het antwoord op de vraag Wie Paulus bedoelt wanneer hij in vers 26<sup>a</sup> zegt: 'Want Hij moet als Koning heersen!' Het debat tussen exegeten kent grofweg twee partijen, elk met haar eigen accenten. De ene partij stelt dat Paulus God de Vader voor Koning houdt. De andere partij verdedigt de stelling dat Paulus met de Koning de Zoon bedoelt. In de achterhoede van dit debat woedt ook nog eens een discussie over de vraag of Paulus wellicht twee afzonderlijke koninkrijken veronderstelt: een tijdelijk koninkrijk van de Zoon dat met de jongste dag overgaat in een eeuwig koninkrijk van de Vader, het tweede koninkrijk.

Naast de eschatologie raakt dit debat ook de christologie. Hoe moet ik de woorden 'dan zal ook de Zoon zelf onderworpen worden aan Dien, Die Hem alle dingen onderworpen heeft' (28<sup>b</sup>), lezen en uitgeleggen? Is hier sprake van verkapt adoptionisme? Is de Zoon uiteindelijk dan toch

ondergeschikt aan de Vader? En wat betekent in dit verband 'onderwerpen'? De context maakt duidelijk dat onderwerpen hier met macht en geweld gepaard gaat; de meerdere onderwerpt de mindere, de sterkere de zwakkere. De Koning onderwerpt alles aan zijn macht. Maar als de Vader Koning is, onderwerpt de Vader dan de Zoon aan Hem? Is de Zoon de mindere van de Vader?

### *Tussenstap*

Om te voorkomen dat we in deze en andere vragen verstrikt raken, is beter om even een stapje terug te doen. Op grond van de literaire analyse (de eerste fase) constateren we dat 1 Kor 15,23-28 drie onderdelen telt: 23-25 (I), 26 (II) en 27-28 (III). Nu we ons op de inhoud concentreren valt op dat in twee onderdelen Schriftcitaten centraal staan. In het eerste onderdeel staan Ps 8,7 en het opschrift van Ps 93-99 ('De HEERE regeert!'), in het derde onderdeel Ps 110,1. Het tweede onderdeel is het scharniers van 1 Kor 15,23-28. Dit onderdeel is een stelling die Paulus poneert. Hij onderbouwt zijn stelling met drie Schriftgedeelten: Ps 8, Pss 93-99 en Ps 110.

### *Ambigüiteit*

Zowel in het citaat van Ps 8,7 alsook in het citaat van Ps 110,1 heeft Paulus subtiele wijzigingen aangebracht. Door deze veranderingen is er ambigüiteit ontstaan, dat wil zeggen: het is onduidelijk op Wie Paulus deze citaten toepast: op de Vader of op de Zoon. Aan het slot van vers 24 lijkt hij te betogen dat de Vader als Koning zal heersen, wanneer hij stelt: 'wanneer Hij zal tenietgedaan hebben alle heerschappij, en alle macht en kracht (24<sup>b</sup>).' Lezen we vanuit die achtergrond verder dan stropen we echter vanaf het slot van vers 27 op. Vanaf dit vers lijkt Paulus te spreken over de Zoon, die als Koning moet heersen. Als Hij alles onderworpen heeft, zal Hij zichzelf onderwerpen aan Hem, Die alle dingen onderworpen heeft (28). Er is in dit gedeelte dus sprake van ambigüiteit. Dat wil betekenen dat onduidelijk blijft om Wie het gaat: de Zoon of de Vader. Deze ambigüiteit is een bewuste keus.

Paulus verdisconteert op deze en andere plaatsen in zijn brieven de betekenis van Christus' verhoging voor de omgang met de Schrift, het Oude Testament (vgl. Rom 10,13; Fil 2,10-11; 1 Thess 3,11-13 en 4,14-18 en 2 Thess 1,6-12). God heeft Zijn Zoon verhoogd en verheven tot Zijn rechterhand op Zijn troon. De Vader spreekt de Zoon met kurios aan en beveelt Hem plaats te nemen aan Zijn rechterhand (Ps 110,1). Met deze positie deelt de Zoon dezelfde titel met de Vader. Jezus de Zoon van God is kurios.

Paulus' ambigue gebruik van de titel kurios stemt overeen met Lukas' gebruik van deze titel. Zij en de overige discipelen van Jezus zijn er diep van overtuigd dat Jezus uit Nazareth, de messias, de kurios is. De titel kurios deelt Jezus met de Vader van Wie Hij deze titel na Zijn opstanding ontvangen heeft (Fil 2,10-11). Dit ambigue gebruik van de titel kurios is te herleiden tot Jezus' uitleg van de Schrift, vooral Zijn exegese van Psalm 110,1. Op meerdere momenten vlak voor Zijn lijden en sterven identificeert Hij zichzelf door middel van dit vers met de kurios tot wie JHWH zegt: 'Zit aan mijn rechterhand!' Hij is die kurios, omdat Hij op Gods bevel door Zijn opstanding en hemelvaart aan Gods rechterhand plaatsgenomen heeft.

In 1 Kor 15,23-28 is sprake van twee bewegingen. De Vader onderwerpt alles aan de Zoon (24-25), de Zoon onderwerpt alles aan de Vader (27-28<sup>a</sup>), ten slotte *onderschikt* de Zoon *zichzelf* aan de Vader (28<sup>b</sup>), nadat Hij het Koninkrijk aan de Vader gegeven heeft (24<sup>a</sup>). Dan zal God alles zijn en in allen (28<sup>c</sup>). Het dilemma waarop het huidige debat zich toespitst (of de Koning is de Vader óf de Zoon), is

du een vals dilemma. Het is én én: én de Vader én de Zoon zijn beiden Koning. Beiden heersen als Koning; Achter deze stelling schuilt de overtuiging dat Vader en Zoon de titel kurios dragen.

Paulus' keus voor ambiguïteit in 1 Kor 15,23-28 hangt nauw samen met zijn visie op de rol van de messias (Christus) binnen het koninkrijk van God, de relatie tussen de messias (Christus) en God en de centrale plaats van de messias (Christus) in het laatste oordeel, de voorlaatste fase van het realiseren van Gods Koninkrijk. Ook andere passages in Paulus' brieven over de parousia en het eindgericht, kenmerken zich door dezelfde ambiguïteit. Kortom: Paulus' ambigue gebruik van de kurios-titel in 1 Kor 15,23-28 staat niet op zichzelf.

### III. Inhoudelijke analyse

Nu we de tweede fase doorlopen hebben, staan we aan het begin van de derde fase: een analyse van de achtergrond van Paulus' omgang met de Schrift. Deze analyse bestaat uit een beknopt onderzoek van de oudtestamentische concepten die op Paulus' omgang met de Schrift een beslissende invloed hebben uitgeoefend.

Immers, nu God bewezen heeft dat Jezus Christus (Messias) en Kurios (Heere) is, moet ook heel de Schrift zó gelezen worden. Dat wil zeggen: alle Schriftplaatsen waar sprake is van meer dan een persoon met de titel JHWH/kurios, op die plaatsen waar geprofeteerd wordt over de messias, de knecht des Heeren óf op die plaatsen waar de Heere spreekt tot de messias, de kurios of de Knecht des HEEREN, lezen en betrekken Jezus' volgelingen deze passages op de persoon, het leven, sterven en opstanding van Jezus uit Nazareth. Zó getuigt de Schrift van Hem, Jezus uit Nazareth, die door God tot Christus en Kurios is gemaakt! Vanuit de Schriften bewijzen Jezus' volgegelingen dat Hij dé Christus en Kurios is.

De volgende stap is dan vanzelfsprekend om allerlei oudtestamentische concepten, bijvoorbeeld het concept van Gods Koninkrijk messiaans-christologisch te lezen en uit te leggen. Dit doet Paulus ook in 1 Kor 15,23-28 met het oudtestamentische concept van het Koninkrijk van God, het Koninkrijk der hemelen. Dit concept is opgebouwd uit verschillende stenen. Twee van die bouwstenen zijn in 1 Kor 15,23-28 vrij duidelijk zichtbaar.

De eerste bouwsteen bestaat uit de woorden: 'Hij moet als Koning heersen!', een citaat van het opschrift van Pss 93-99, de zogenaamde JHWH-Malek Psalmen. Deze Koningspsalmen bezingen het Koninkrijk en Koningschap van God. De tweede bouwsteen van Paulus' concept in 1 Kor 15,23-28 is Dan 7,13-28, een Schriftgedeelte, dat ook in Jezus' onderwijs over de komst van Gods Koninkrijk een centrale plaats inneemt.

Daniël 7 beschrijft hoe de Oude van dagen het koninkrijk overhandigt aan Iemand anders, een de Zoon des mensen gelijk, wiens Koninkrijk niet ten gronde zal gaan, maar eeuwig blijft. De centrale motieven uit Daniël 7 zoals: twee personen, koninkrijk, heersen, het overhandigen van het koninkrijk door de een aan de ander, het voltrekken van het eindgericht en het onderwerpen van alle machten keren in 1 Kor 15,23-28 terug.

#### *Conclusie*

De woorden: 'want Hij moet als Koning heersen, totdat Hij al de vijanden aan Zijn voeten onderworpen heeft', moeten in 1 Korinthe 15,25 op zowel de Vader als op de Zoon worden toegepast. Beiden treden

als Koning op, elk in Zijn eigen rol realiseert het koninkrijk, onderwerpt alles aan zich en aan de ander, ook zitten beiden op dezelfde troon, delen in dezelfde heerlijkheid en heersen als Koning, nu en straks.

Omdat Paulus Ps 8, Ps 93-99 en Ps 110 zowel op de Vader als op de Zoon betreft, is er sprake van ambiguïteit. Paulus wil niet kiezen, omdat een keus voor de Een de Ander uitsluit; Vader en Zoon zijn kurios. Deze ambiguïteit veroorzaakt in 1 Kor 15,23-28 een verhullend spreken over de vraag Wie is. Zo onthult het Nieuwe Testament wie volgens deze oudtestamentische passages het Koninkrijk realiseren én verhuult het nieuwtestamentisch gebruik van het Oude Testament hoe in de toekomst van het Koninkrijk de Een zich tot de Ander verhoudt.

### **Uitzicht**

Op het moment dat Beiden, elk op Zijn eigen positie en met Zijn eigen verantwoordelijkheid, het Koninkrijk gerealiseerd zullen hebben, wordt het onderscheid tussen Zoon en Vader overschaduwt door de eenheid van God; God staat dan opnieuw in het middelpunt. Hij zal dan alles en in allen zijn. Maar Wie God dan is, wanneer ten slotte de Zoon zichzelf ondergeschikt heeft aan de Vader, is nu nog verhuuld. Hoe zal de drie-enige God Zich dan in al Zijn luister en heerlijkheid openbaren? Wie is Hij wanneer we Hem zullen zien, zoals Hij werkelijk is?

Deze verhulling vervult ons hart met heimwee naar de komst van Gods Koninkrijk en met verlangen naar de volkomen aanbidding van God. Op dit moment hebben we deze verhulling nodig om ons verlangen naar Hem te voeden. Daarom verlangen wij naar de vervulling van Gods beloften, ja soms smachten wij naar de volmaakte vreugde in God. Dit hartelijk verlangen naar Hem voedt én begrenst ons theologisch bedrijf. Wij beseffen immers dat we nu nog maar ten dele kennen. Dit besef maakt ons ootmoedig en verwonderd. Wie door genade nu al ten dele mag weten Wie de Vader in de Zoon voor hem is geworden, verwondert zich over God vanuit het besef van eigen onwaardigheid en nietigheid. Wie ben ik dat ik deze God mag kennen, over Hem mag leren en Hem en Zijn Koninkrijk mag verkondigen?!